

Prof. nadzw. dr hab. Konrad Tatarowski

Recenzja pracy doktorskiej mgr Eweliny Jadwigi Andrzejewskiej „Po stronie wolności. Etyczny wymiar pisarstwa radiowego i działalności społeczno-politycznej Aleksandry Stypułkowskiej na emigracji”.

Aleksandra Stypułkowska (na antenie Jadwiga Mieczkowska) przez trzydzieści lat swojej pracy w Rozgłośni Polskiej RWE należała do publicystów najbardziej znanych słuchaczom Wolnej Europy w Polsce, a równocześnie najbardziej atakowanych przez propagandę PRL-u. Mimo to nie doczekała się do tej pory całościowego omówienia swojego pisarstwa i działalności poza antenowej. Jediną próbą pełniejszego spojrzenia na pisarstwo radiowe Stypułkowskiej był mój referat „Dziennikarstwo radiowe Aleksandry Stypułkowskiej (1906-1982)”, wygłoszony na III międzynarodowej konferencji „Paryż – Londyn – Monachium – Nowy Jork. Powrześnieowa Emigracja Niepodległościowa na mapie kultury nie tylko polskiej” na Uniwersytecie w Białymstoku w październiku 2017 roku, następnie opublikowany w książce pokonferencyjnej w 2021 roku. Artykułu tego zapewne autorka recenzowanej dysertacji nie zauważyła, nie wspomniała go bowiem zarówno przy okazji omawiania dotychczasowego stanu badań nad życiem i twórczością publicystki – na s. 39 omawianej pracy pisze, że Stypułkowska *jak dotąd nie doczekała się obszerniejszego studium a jedynie dwu obfitszych biogramów słownikowych* – ani nawet w bibliografii.

Wskazane niedopatrzenie nie ma istotnego znaczenia dla charakteru i zawartości doktoratu mgr Eweliny Andrzejewskiej. Rozprawa ta pozostaje bowiem pierwszym pełnym opracowaniem życia i twórczości Aleksandry Stypułkowskiej, sytuując je na bogatym tle burzliwej epoki, którą w zasadniczy i dramatyczny zarazem sposób naznaczyły hekatomba II wojny światowej oraz będący jej konsekwencją podział świata na dwa wrogie sobie obozy. Stypułkowska, więźniarka obozu koncentracyjnego w Ravensbruck, po wyzwoleniu znalazła się na Zachodzie, najpierw w Szwecji, potem w Anglii, a od początku lat 50. w Monachium. Dzieliła zatem uchodźczy los paromilionowej diaspory polskiej, która nie powróciła do pojałtańskiej Polski.

O fenomenie polskiej emigracji politycznej po II wojnie światowej mgr Andrzejewska pisze w „Słowie wstępnym”, przywołując świadectwa między innymi Tymona Terleckiego, Gustawa Herlinga-Grudzińskiego czy Tadeusza Wittlina, a także współczesnych badaczy tego tematu oraz omawiając powstałe w okresie wojny i po jej zakończeniu polskie czasopisma, wydawnictwa, instytucje społeczno-kulturalne i ośrodki informacyjno-publicystyczne, w tym rozgłośnie radiowe. Sporo miejsca poświęca okolicznościom powstania i początkom działalności Rozgłośni Polskiej RWE, najpierw w Nowym Jorku, a od 3 maja 1952 roku w Monachium.

Do grona pierwszych osób zatrudnionych w monachijskiej Rozgłośni należała Aleksandra Stypułkowska. W końcowej części „Słowa wstępnego” do omawianej pracy mgr Andrzejewska przedstawia jej sylwetkę i drogę życiową od okresu młodości, studiów prawniczych na Uniwersytecie Warszawskim, początków pracy zawodowej w kancelarii adwokackiej, prowadzonej wspólnie z mężem, Zbigniewem Stypułkowskim, aż do zaangażowania się w działalność konspiracyjną w kręgu ruchu narodowego, aresztowania i wywózki do obozu koncentracyjnego w Ravensbruck. Bardzo ciekawy i istotny z punktu widzenia zrozumienia motywacji, które nie pozwoliły późniejszej publicystce RWE wrócić do kraju po 1945 roku, a skłoniły ją do podjęcia pracy dziennikarskiej w imię walki o wolną i niepodległą Polskę, jest kontekst tradycji rodzinnych. Pani Andrzejewska na s. 37 przytacza fragment wypowiedzi Stypułkowskiej - córki ludzi pióra, Władysława Rabskiego i jego żony Zuzanny z domu Kraushar: *Z opóźnieniem wielu lat odnalazłem sens i treść życia w rodzinnej tradycji pisarskiej. Ów etos wolnościowy – zaznaczony w tytule omawianej rozprawy - był kołem napędowym emigracyjnego pisarstwa i działalności Aleksandry Stypułkowskiej.*

Jej pisarstwo radiowe mgr Andrzejewska omawia w czterech następujących po sobie rozdziałach doktoratu. Na początku rozdziału I omawia początki dziennikarskiej kariery Stypułkowskiej, przytaczając między innymi poprzedzające jej przyjazd do Monachium fragmenty korespondencji z Janem Nowakiem-Jeziorańskim, a także umiejscawiając jej publicystykę na tle założeń programowych Rozgłośni w zestawieniu z dorobkiem innych komentatorów RWE.

W kolejnych podrozdziałach omawia jej aktywność antenową w okresie protestów robotników w Poznaniu w czerwcu 1956 roku, w czasie polemik i ataków propagandy PRL na autorów „Listu 34-ch” w 1964 r., którzy domagali się ograniczenia cenzury i zwiększenia ilości przydziału papieru na publikacje książkowe i czasopisma, a także w obronie Karola Modzelewskiego i Jacka Kuronia, autorów „Listu do Partii”, którzy zostali skazani na kilka lat więzienia oraz o represjach wobec studentów po protestach marcowych 1968 roku. Wiele miejsca Stypułkowska poświęciła też w swoich komentarzach obchodom milenijnym w 1966 roku, związanych z tysiącleciem chrztu Polski i polemice z wizją „postępowego katolicyzmu”, głoszoną przez stowarzyszenie PAX.

W dwu ostatnich częściach pierwszego rozdziału omawia reportaże, słuchowiska i audycje dokumentalne Aleksandry Stypułkowskiej, poprzedzając ich analizę wskazaniem roli tematyki kulturalnej i historycznej w polityce programowej Rozgłośni Polskiej RWE. Należało by tu zwrócić uwagę na zmianę strategii programowej Rozgłośni Polskiej RWE po październiku 1956 roku z przywołaniem dyskusji redakcyjnej zespołu R.P. RWE z 4.III.1957r., poświęconej sytuacji w Polsce. Propozycje Jana Nowaka spotkały się wówczas z krytycznymi uwagami wielu członków radiowego zespołu, w tym także Stypułkowskiej. Szerzej omawiam tę tematykę w rozdziale „Między wolnością a odpowiedzialnością. O zasadach polityki informacyjnej w Rozgłośni Polskiej RWE” w książce „Aksjologia i polityka w pisarstwie i działalności Jana Nowaka-Jeziorańskiego” a skrótowo w przytoczonym na początku artykule o dziennikarstwie radiowym bohaterki omawianej pracy.

W drugim rozdziale dysertacji - „Adwokat w eterze” - Ewelina Andrzejewska wskazuje na ścisły związek publicystyki Stypułkowskiej z jej wykształceniem i zawodowymi kompetencjami. Szczególną aktywność publicystyczną rozwijała ona w obronie Kościoła i kardynała Stefana Wyszyńskiego, zwłaszcza w okresie obchodów milenijnych, związanych z tysiącleciem chrztu Polski; pod rozwagę doktorantki podsuwam propozycję przesunięcia wcześniejszego omówienia tych wydarzeń do tego właśnie rozdziału.

Kwestie związane z wymiarem sprawiedliwości w PRL zajmowały w publicystyce Stypułkowskiej wiele miejsca, zabierała na antenie głos w sprawie

procesów politycznych w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych, ale także w kwestii wymierzanej w PRL kary śmierci za przestępstwa gospodarcze, czy szerzej zagadnień legislacyjnych i ustroju prawnego w komunistycznej Polsce. Sprawy te zostały w tym rozdziale omówione szczegółowo, z przywołaniem cytatów, które przybliżają stylistykę i sposób argumentacji publicystki, z przywołaniem szerszego tła polityczno-społecznych realiów PRL.

Od początku swojej pracy dziennikarskiej w RWE Stypułkowska komentowała problematykę statusu zawodowego i pozycji społecznej kobiet w komunistycznej Polsce. Rozwijała ją też w słuchowiskach i pogadankach radiowych. Ewelina Andrzejewska rozwija tę tematykę w rozdziale III, który zatytułowała „Rys feministyczny w pisarstwie radiowym”. W kolejnym rozdziale, „Mroczna strona PRL”, doktorantka analizuje publicystykę Stypułkowskiej poświęconą negatywnym konsekwencjom komunistycznej transformacji społecznej w Polsce o 1945 roku – takim zjawiskom jak alkoholizm, bezrobocie, chuligaństwo, czy braki w budownictwie mieszkaniowym. Należy podkreślić, że w każdym z rozdziałów omawianej pracy autorka dogłębnie rekonstruuje tło społeczno-polityczne spraw, do których polemicznie odnosi się publicystka RWE, wykazując przy tym dobrą znajomość PRL-owskich realiów i odwołując się do kompetentnych opracowań.

W ostatniej części dysertacji mgr Andrzejewska zajmuje się poza antenową działalnością publicystki RWE, zarówno przed podjęciem przez nią pracy w Monachium, jak i po przejściu na emeryturę w roku 1970; odejście z radia i zamieszkanie w Londynie nie oznaczało zresztą całkowitego zerwania współpracy z Rozgłośnia Polska RWE. Bardzo ciekawych informacji, wzbogacających wiedzę o życiu i działalności Aleksandry Stypułkowskiej, zarówno w okresie przedwojennym, jak i w czasie okupacji hitlerowskiej i pobytu w obozie koncentracyjnym w Ravensbruck oraz później, już po odejściu z Rozgłośni Polskiej RWE, dostarczają materiały – dokumenty osobiste, korespondencja z Janem Nowakiem-Jeziorańskim i innymi redaktorami RWE, a także skrypty, zapiski, fragmenty prozy i tekstów wspomnieniowych – które Ewelina Andrzejewska odnalazła w prywatnym archiwum Stypułkowskiej, które obecnie znajduje się w rękach jej wnuczki, Marty von Mauberg.

Trzeba jednak zwrócić uwagę, że wiele informacji biograficznych, zamieszczonych w końcowej części pracy, powtarza te zamieszczone na początku rozprawy. Można tego uniknąć, na przykład poprzez wyodrębnienie poszerzonego życiorysu Stypułkowskiej w postaci dodatkowego rozdziału na początku dysertacji. Poddaję to pod rozwagę autorki pracy.

Mgr Andrzejewska, co jest godne podkreślenia, samokrytycznie wyznaje pod koniec rozprawy, że: *z pewnością warto byłoby w stopniu zdecydowanie większym, niż to czyniłam w niniejszej rozprawie skupić uwagę badawczą na estetyczno-formalną stronę pisarstwa radiowego i publicystyki prasowej Stypułkowskiej.(...) Należałoby wówczas całość radiowego dorobku Stypułkowskiej włączyć w kontekst koncepcji programowej Wolnej Europy, jej cykliczności i głównych wątków tematycznych.* Ta odautorska deklaracja pozwala z optymizmem spojrzeć na dalszy rozwój naukowy doktorantki.

Cennym uzupełnieniem omawianego doktoratu jest „Aneks”, w którym znajdują się między innymi dwa nieopublikowane opowiadania Stypułkowskiej oraz jej „Wspomnienia obozowe z Ravensbruck”.

Mgr Ewelina Andrzejewska w wysokim stopniu opanowała reguły naukowego dyskursu, a jej rozprawa, po wprowadzeniu niezbędnych uzupełnień i korekt, zasługuje na publikację. Spełnia ona wymagania stawiane pracom doktorskim przez Ustawę o Szkolnictwie Wyższym i jest właściwą podstawą do dopuszczenia doktorantki do dalszej części przewodu doktorskiego.

Łódź, 8.05.2023

Konrad Tatarowski

